

ВПЛИВ ПЕРШОГО РОЗДІЛУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ НА ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧИХ ОСНОВ ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

INFLUENCE OF THE FIRST SECTION OF THE CONSTITUTION OF UKRAINE ON THE FORMATION OF THE LEGISLATIVE FUNDAMENTALS OF THE DOMESTIC CRIMINAL EXECUTIVE SYSTEM

Осауленко А.О., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національна академія внутрішніх справ

Осауленко О.І., к.ю.н., професор,
професор кафедри суспільно-правових дисциплін
юридичного факультету

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука

У статті на підставі аналізу чинного законодавства та доктринальних джерел досліджено вплив розділу I Конституції України на формування законодавчих основ кримінально-виконавчої системи нашої держави.

Звернуто увагу на статтю 1 Основного Закону та підкреслено, що суверенітет надає можливість державі самостійно, незалежно від інших держав здійснювати через відповідні державні органи як зовнішні так і внутрішні функції. Підкреслено, що в сучасних умовах відбувається спроба посягання на державний суверенітет, що є важким випробуванням на шляху розвитку демократії в Україні.

Серед статей першого розділу Конституції України автори виділяють та аналізують статтю 3 та статтю 4, в яких були закріплені основні принципи державної політики щодо особи, людини і громадянина, включаючи й осіб, які відбувають кримінальне покарання. Звернуто увагу на практичну реалізацію зазначених принципів щодо засуджених.

В статті підкреслюється, що принцип верховенства права, закріплений в частині 1 статті 8 Основного Закону та принцип найвищої юридичної сили Конституції України, який закріплений в частині 2 зазначеної статті, вимагають подальшого вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства.

Звернуто увагу на те, що в умовах загострення потреби входження нашої країни у світове та Європейське співтовариство важливу роль відіграє стаття 9 Конституції України згідно з якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Зроблено висновок про те, що прийняття Конституції України стало важливим етапом в процесі формування законодавчих основ вітчизняної кримінально-виконавчої системи. Зазначено також, що введення в Україні воєнного стану може призводити до тимчасового обмеження конституційних прав і свободи людини і громадянина, що, в сучасних умовах, збільшує значення загальних засад конституційного ладу, закріплених у розділі I Конституції України.

Ключові слова: Конституція України, національне законодавство, кримінально-виконавче законодавство, засуджених, Міжнародні стандарти з прав засуджених, права і свободи засуджених.

The article examines the influence of Article I of the Constitution of Ukraine on the formation of the legislative framework of the criminal executive system of our state on the basis of the analysis of current legislation and doctrinal sources.

Attention is drawn to Article 1 of the Basic Law and it is emphasized that sovereignty enables the state to on its own and independently of other states, perform both external and internal functions through the relevant state bodies. It is emphasized that under modern conditions there is an attempt to encroach on state sovereignty, which is a difficult test for the development of democracy in Ukraine.

Among the articles of the first section of the Constitution of Ukraine, the authors highlight and analyze Article 3 and Article 4, which enshrined the basic principles of state policy on the individual, person and citizen, including persons serving a criminal sentence. Attention is drawn to the practical implementation of these principles in relation to convicts.

The article emphasizes that the principle of the rule of law, enshrined in Part 1 of Article 8 of the Basic Law, and the principle of supreme legal force of the Constitution of Ukraine, enshrined in Part 2 of this article, require further improvement of criminal executive law.

Attention is drawn to the fact that in conditions of aggravation of the need for our country to join the world and European community, an important role is played by the Article 9 of the Constitution of Ukraine, according to which international treaties, the binding nature of which has been approved by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine.

Key words: Constitution of Ukraine, national legislation, criminal-executive legislation, convict, International Standards on the Rights of Convicts, Rights and Freedoms of Convicts.

Постановка проблеми. Незважаючи на складну сучасну ситуацію, в Україні продовжує здійснюватися робота з удосконалення національного законодавства в усіх сферах суспільного життя, включаючи й удосконалення виконання кримінальних покарань. Базовим нормативно-правовим актом для розв'язання зазначених питань була і залишається Конституція України, яка визначила та закріпила підвалини усього суспільного життя, статус людини й громадянина, основи організації та принципи діяльності всіх державних організацій, включаючи й установи виконання кримінальних покарань. Водночас Основний Закон нашої держави став універсальною юридичною моделлю для ефективного та цілеспрямованого впливу на різноманітні суспільні відносини та у різних умовах та ситуаціях. Таким чином, в умовах введення воєнного стану в нашій країні звернення до першого роз-

ділу Конституції України та його впливу на вітчизняну кримінально-виконавчу систему є, як вбачається, цілком доречним та актуальним.

Аналіз наукових досліджень. Вплив Конституції України на вітчизняну систему законодавства можемо прослідкувати у працях науковців у сфері теорії та історії держави та права, а також конституційного права, зокрема: Ю. М. Бисаги, С. К. Бостана, І. В. Іванькова, А. М. Колодія, С. Л. Лисенкова, А. Ю. Олійника, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Опришка, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, Л. П. Самофалова, О. В. Скрипнюка, Л. Г. Удовики, В. Л. Федоренка, А. Є. Шевченка та ін. Вплив окремих положень Конституції України на кримінально-виконавче законодавство досліджували у своїх працях такі вчені як: І. Г. Богатирьов, А. О. Галай, О. М. Джужа, В. А. Львовичкін, М. М. Яцишин та ін. Однак проблематиці комплексного

впливу першого розділу вітчизняного Основного закону на кримінально-виконавчу систему України увага фактично не приділялась.

Метою статті є дослідження фундаментальних аспектів впливу першого розділу Конституції України на формування законодавчих основ вітчизняної кримінально-виконавчої системи.

Вклад основного матеріалу. Прийняття Верховною Радою України на її п'ятій сесії 28 червня 1996 р. Конституції України [1] стало знаменною віхою в реформуванні та розвитку всієї правової системи України, включаючи її складову частину – кримінально-виконавчу систему.

На думку О. В. Петришина та О. А. Колодія, Конституція України, як і конституції більшості країн, є зразком при утворенні та оцінці всіх інших правових актів [2, с. 34], юридичною базою для прийняття іншого законодавства нашої держави. Вона регулює суспільні відносини, які визначають організацію державної влади, а також взаємовідносини держави та її органів (включаючи органи і установи виконання покарань) із суспільством, людиною і громадянином.

Перший розділ Конституції України – «Загальні засади» складається з двадцяти статей, закріплює основні принципи конституційного ладу в Україні, а тому є провідним у структурі Конституції і має особливе значення як для самої Конституції, так і для всієї системи законодавства нашої держави, включаючи законодавчі основи подальшого розвитку кримінально-виконавчої системи.

Саме основні принципи конституційного ладу в Україні є вихідною точкою конституційного регулювання найважливіших суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, включаючи й сферу правових відносин при виконанні кримінальних покарань. Тому положення цього розділу дозволяє глибоко усвідомити розуміння не тільки всіх інших конституційних приписів, але і дозволяє краще усвідомити процес формування законодавчих основ подальшого розвитку кримінально-виконавчої системи.

Стаття 1 Конституції України визначає її як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну, правову державу. Суверенітет надає можливість здійснювати через відповідні державні структури функції стосовно формування і реалізації як внутрішньої, так і зовнішньої політики України [3, с. 28] в усіх напрямках державного і суспільного життя, включаючи й функціонування органів держави у межах законодавчо встановленої компетенції. Якість функціонування органів і установ КВС України також є проявом як внутрішньої, так і зовнішньої політики нашої держави.

Таким чином, суверенітет і незалежність забезпечують державі можливість завжди діяти тільки відповідно до своїх потреб та інтересів, самостійно вирішувати всі свої внутрішні та міжнародні справи в усіх сферах суспільного життя, включаючи і сферу виконання кримінальних покарань. Нажаль, в сучасних умовах відбувається спроба посягання на державний суверенітет що є важким випробуванням на шляху розвитку в тому числі й демократії в Україні.

Демократизм української держави полягає в тому, що вона має на меті дбати про найсприятливіші умови для широкої й реальної участі її громадян в управлінні справами держави та суспільства, сприяти та надавати підтримку громадським організаціям та іншим об'єднанням громадян. Остання теза є особливо актуальною для органів і установ виконання покарань, оскільки громадські та релігійні організації в значній мірі можуть сприяти підвищенню ефективності функціонування КВС.

Прагнення України стати соціальною та правовою державою повинно позитивно вплинути на функціонування її КВС, яка в більш повному обсязі зможе забезпечити взаємну відповідальність не тільки засуджених перед державою, але і відповідальність органів і установ цієї системи,

інших державних органів перед засудженими. Однією із ознак правової держави є верховенство права [4] що, в свою чергу, передбачає також і верховенство правового закону. Зміст цієї конституційної норми означає, що закони, які регулюють функціонування органів і установ виконання покарань, а також визначають правовий статус засуджених, повинні бути виключно правовими [5, с. 84].

Серед статей розділу I Конституції варто виділити ст. 3 та ст. 4 Основного Закону, в яких були закріплені основні принципи державної політики щодо особи, людини, громадянина. Згідно з ч. 1 ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою цінністю в суспільстві. А тому права та свободи людини, їх гарантії є тим, що становить зміст і спрямованість діяльності держави в усіх сферах соціального життя, включаючи й сферу виконання кримінальних покарань. Саме ця специфічна сфера суспільного життя характеризується найбільш суттєвим обмеженням прав і свобод громадян, а тому повинна бути найбільш захищеною та гарантованою.

Стаття 6 Конституції закріплює здійснення державної влади в Україні на основі принципу поділу її на законодавчу, виконавчу та судову. Реалізація цього принципу покликана запобігти концентрації всієї державної влади в руках однієї особи або одного органу, що, як показує історичний та сучасний досвід, призводить до свавілля в керівництві державою та суспільством.

Слід підкреслити, що неодмінною передумовою ефективного впровадження цього принципу в практику організації та діяльності державного апарату є створення системи взаємних стримувань та протигав між органами, які належать до різних гілок влади. Інакше кажучи, для запобігання ситуації, за якої одна з гілок влади набула б якихось переваг над іншими, необхідно, щоб вони мали чітко окреслену компетенцію й можливість певним чином протистояти спробам інших гілок влади здійснювати невласливі їм функції. Органи і установи виконання кримінальних покарань віднесені законодавством до виконавчої влади, а тому вкрай важливо забезпечити належний контроль за їх діяльністю з боку інших гілок влади нашої держави.

Важливо підкреслити, що у статтях 8, 9, 19 Конституції України закріплені основні засади побудови й функціонування національної правової системи, однією із складових частин якої є КВС.

Згідно зі ст. 8 Конституції в Україні визнається та діє принцип верховенства права. Цей принцип став активно і всебічно утверджуватись у нашій державі після проголошення її незалежності і він став одним із основних напрямів подальшого суспільного і державного розвитку. Відображаючи місце і роль права в державі і суспільстві, він означає насамперед співвідношення права і держави та її інститутів, зокрема інституту виконання кримінальних покарань, його посадових осіб, тобто підпорядкованість держави та її інститутів виключно праву і його пріоритет щодо них.

Одночасно варто підкреслити, що принцип верховенства права проявляється ще і в тому, що Конституція визначає умови життєдіяльності усього соціального організму, тобто порядок створення, існування і функціонування державних органів і громадських інституцій, соціальних спільнот, ставлення до них, а також відносини між собою окремих громадян, а тому він є базовим, найбільш значущим. Саме завдяки цьому, як зазначає А. М. Колодій, він модифікується у різних сферах функціонування держави і права [6, с. 124].

По відношенню до засуджених цей принцип модифікується в процесі відбування кримінальних покарань, забезпечення безпеки як засуджених, так і персоналу органів і установ виконання покарань, нормотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності. Цей принцип також

означає, що не держава утворює право, а навпаки, право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій.

В частині 2 ст. 8 Конституції України закріплений принцип найвищої її юридичної сили, який полягає в тому, що всі закони та інші нормативно-правові акти в усіх сферах суспільного життя, включаючи й сферу виконання кримінальних покарань, належить приймати на основі й у відповідності з Конституцією. У протилежних випадках прийняті акти повинні визнаватись недійсними й не підлягають виконанню.

Розглядаючи та характеризуючи основоположність норм Конституції України щодо національної моделі ієрархічної структури всіх галузей законодавства, включаючи й кримінально-виконавче, слід підкреслити, що вона проявляється через призму правових конструкцій як «найвища юридична сила Конституції» і «верховенство Конституції», що відображають та уособлюють її сутність. У зв'язку з цим положення національного кримінально-виконавчого законодавства мають відповідати конституційно-правовим нормам, бути зорієнтованими на їх практичне виконання. Цю тезу підтверджує і та обставина, що норми Конституції України є нормами прямої дії (ч. 3 ст. 8), а отже, підлягають безпосередньому виконанню.

При цьому важливо підкреслити, що сутність такої ознаки Основного Закону України, як «верховенство Конституції», вказує на особливе його місце у правовій системі та системі права, його основоположність у суспільстві та державі.

По-перше, «верховенство Конституції» як властивість Основного Закону України є невід'ємною складовою принципу «верховенства права». Зазначений принцип є одним з провідних елементів загальних засад конституційного ладу будь-якої сучасної демократичної, правової держави, являючи собою похідну всіх загальних засад права. За своєю сутністю цей принцип є основоположним і спільним європейським стандартом, спрямованим на

здійснення демократичної влади. В українських реаліях принцип верховенства права – це самостійний правовий механізм, який отримав офіційне юридичне закріплення в ч. 1 ст. 8 Конституції України. Принцип верховенства права разом з демократією та повагою прав і свобод людини – це ключові, основоположні ціннісні орієнтири європейської доктрини праворозуміння [7, с. 12], реалізація яких сприятиме більш швидкій інтеграції нашої держави в європейське співтовариство, що є особливо актуальним в сучасних умовах.

В умовах загострення потреби входження України у світове та Європейське співтовариство важливу роль відіграє ст. 9 Конституції, згідно з якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Положення зазначеної статті мають надзвичайно важливе не тільки зовнішньополітичне, але і правове значення. Визнання міжнародних договорів, після їх ратифікації, частиною національного законодавства України означає забезпечення реалізації положень таких міжнародних угод відповідними правовими, організаційними та іншими засобами нарівні з приписами законів, прийнятих Верховною Радою України.

Висновки. Таким чином, з прийняттям Конституції України здійснення в нашій державі великомасштабної державно-правової реформи набуло нового поштовху і водночас виникла потреба додаткового осмислення необхідності удосконалення правової системи взагалі та системи законодавства зокрема, включаючи також й кримінально-виконавче законодавство. Введення в Україні воєнного стану може призводити до тимчасового обмеження конституційних прав і свободи людини і громадянина. В таких умовах звернення до загальних засад конституційного ладу, закріплених у розділі I Конституції України є цілком логічним, особливо в контексті засуджених, права яких і так обмежені відповідно до закону та вироку суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Петришин О. В., Колодій О. А. Модельні правові акти: теорія та практика реалізації : монографія. Київ : Алерта, 2016. 204 с.
3. Лисенков С. Л. Деякі теоретичні проблеми відображення засад державного і суспільного устрою у Конституції України. *Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства* : зб. наук. пр. / за ред. В. Ф. Опришка. К., 1997. Вип. 2. С. 69–73.
4. Колодій А. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. 2010. № 7. С. 12–17.
5. Скрипнюк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів державної влади і забезпечення верховенства права. *Право України*. 2010. № 3. С. 80–88.
6. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
7. Кривицький Ю. Верховенство права як принцип діяльності міліції: перспективи закріплення та реалізації в умовах реформування МВС України. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 8–13.